

POMENOSLOVJE SAMOSTALNIŠKIH BESED*

Pomenoslovje je področje jezikoslovja oz. znakovslovja, ki obravnava jezikovna sredstva s stališča pomena.¹ Pomen je osrednja bistvena značilnost jezika, saj npr. morfemi, besede, povedi niso goli nizi zvokov oz. črk, ampak so pojavi, ki posredujejo določena sporočila, določene ideje. Kadar zvoki oz. črke nimajo te posredniške lastnosti, prenehajo biti predmet jezikoslovja, z njimi pa se začnejo ukvarjati naravoslovne znanosti.

Pomen se pojavlja na vseh slovničnih ravneh od besedila do morfema. Izven pomenoslovja ostaja – toda samo na neki način – glasoslovje, kjer se pojavi pomensko samo opredeljeni: fonemi so namreč po definiciji glasovne enote, ki odločajo o spremembi pomena določenega glasovnega niza. Zaradi te naloge, ki je v bistvu pomenska, pa mora biti fonemska snovna masa brez pomena, tj. brez transcendentnih, presegaajočih idejnih lastnosti. Samo ob izpolnitvi tega pogoja se namreč more poljuben fonem uporabljati v vseh za določen jezik možnih glasovnih sklopih. Bistveno drugače je v umetnosti, tudi besedni: umetnost namreč ves snovni svet spreminja v znake, kar pomeni v posrednike idej, čustev, česar koli različnega od njegove lastne snovnosti.

Osrednje in najbolj tipično področje pomenoslovja je povezano z besedami. Besede vseh besednih vrst imajo pomene, so polnopomenske, ker ima vsaka beseda svoj konkretni ali abstraktni odnosnik (denotat), tj. predmet, na katerega se nanaša. V slovenski in (tuji) jezikoslovni literaturi se sicer ločuje med »polnopomenskimi« in »skladenjskimi« (oziroma med avtosemantičnimi in sinsemantičnimi) besednimi vrstami, vendar termina ne ustrezata dejstvu. J. Toporišič sam je npr. dokazal, da je vsaka besedna vrsta skladenjsko določena, kar pomeni, da je skladenjsko pomenska (Ss 1976, 418). Na nesmisel, zapisan v uvodu v Poskusni snopič Sskj 1964, 4, da so vezniki in predlogi brezpomenske besede – pri čemer se povrhu razlaga beseda kot »posamezna pomenska govorna enota« – je opozoril že F. Jakopin v JiS 1964, 153, na kratko pa je ugovor utemeljila B. Pogorelec: »Toda ker so tako predlogi kot vezniki izraz ne le sintaktičnih odnosov, ampak tudi pomena teh odnosov, je njih 'sintaktična funkcija' hkrati tudi 'semantična funkcija'« (JiS 1964, 235). Izvor teh zmotnih idej najdemo že v članku S. Suhadolnika in M. Janežič, JiS 1962/63, 45–49, kjer se trdi, da t. i. male besedne vrste nimajo pomena oz. da imajo en sam pomen. Nekaj podobnega, vendar bolj previdno, trdi tudi A. Bajec v JiS 1973/74, 6–10, ko uvršča predloge med slovniške besede z utemeljitvijo, da se ne uporabljajo sami zase in zatorej nimajo samostojnega pomena. Na nekoliko višji, toda pojmovno še zmeraj nenatančni stopnji opozarja na problem opredelitve pomena pri različnih besednih vrstah Uvod v Sskj 1970, ko govori o pomenskih oz. funkcijskih razlagah (§ 45 in dalje, zlasti pa § 62 do 67).

Beseda – po Toporišiču povedano: najmanjša samostojna enota povedi, ki je lahko že sama poved – je v oblikoslovju dejanska enota, v pomenoslovju pa je samo navidezna, t.j. materialna in formalna enota, zastopa pa množico pomensko različnih enot. Te pomenske enote ali rabe besed se imenujejo pomenke (sememi)². Pomenka je v določenem besed-

*Referat s slavističnega zborovanja v Novi Gorici, oktobra 1980.

¹ Slovenska strokovna literaturna s tega področja je prikazana v članku J. Müller, Pomenske skupine in pomenske sestave besed (samostalnikov), XVI. Ssjlk 1980, 35–46, vendar se mi zdi nujno omeniti še posebej članek B. Voduška, O leksikografskem ugotavljanju in urejanju besednih pomenov, JiS 1961/62, 5–10, ker predstavlja še vedno neizčrpan in nepresežen temelj slovenskega jezikoslovnega pomenoslovja.

² Prim. P. Schifko, Bedeutungstheorie, Einführung in die linguistische Semantik, 34, Stuttgart 1975.

nem okolju mišljena ali uporabljena beseda, kar pomeni, da je (besedna) enota s svojim odnosnikom. Da bo nazornejše, naj povem primer: beseda hrbet je za pomenoslovje skupnost naslednjih po Sskj 1970 navedenih pomenk: 1. upogniti hrbet – opis pomenke: zadnji del človeškega oz. zgornji del živalskega telesa med vratom in nogami oz. repom;

2. zlomiti si hrbet – sopomenka: hrbtenico;
3. plavati na hrbtu – opis pomenke: zadnja ali zgornja stran telesa sploh;
4. hrbet slike – opis pomenke: zadnja stran predmeta;
5. hrbet kolone – opis pomenke: zadnji del kake skupine;
6. napis na hrbtu knjige – opis pomenke: del knjige, revije, kjer so listi zvezani, zlepljeni;
7. široki hrbti valov – sopomenka: grebeni.

Beseda hrbet predstavlja ali zastopa 7 pomenk, pri čemer se sploh ne upoštevajo strokovne in frazeološke pomenke niti pomenčni odenki.

Psihološko-statistično najmočnejša pomenka je v zavesti uporabnikov – tako trdijo – prisotna oz. ugotovljena tudi brez sobesedila. V resnici pomenka ohranja v zavesti določen pomen tudi ob opuščnem primarnem sobesedilu le zaradi pogostne rabe, poudarjam ob izpuščnem primarnem sobesedilu, kajti sekundarno sobesedilo se ob pomenki vseskozi ohranja. Tako pri sami besedi »mati« najprej in v največjem številu primerov pomislimo na pomenko s pomenom: ženska glede na svojega otroka, in sicer zato, ker obstaja ob besedi mati v človekovi zavesti sekundarno sobesedilo, namreč beseda otrok ali beseda oče. Tako dobiva beseda določeno pomensko vrednost, čeprav je navidezno brez sobesedila. Ostale, neprve, neizhodiščne pomenke besed pa so veliko bolj vezane na primarno sobesedilo, to je na besedno okolje (ali na stvarni položaj), v katerem so mišljene, izrečene oz. slišane. Npr. da ima mati tudi pomen živalska samica, ki ima mladiča, se odkrije šele ob primarnem oz. stvarnem sobesedilu: tele sesa mater.

Pomen kot osnovni pojem pomenoslovja se more opredeliti z različnih stališč. Naj jih nekaj navedem. Psihološka opredelitev: pomen je predstava oz. pojem o predmetu, ki ga uporabnik jezika povezuje z glasovnim nizom, uporabljenim v določenem sobesedilu oz. sopoložaju. Materialistična opredelitev: pomen je zrcalna slika objektivne resničnosti v zavesti uporabnika jezika, povezana z določenim glasovnim nizom. Znakoslovna opredelitev: pomen je odnos med dvema predmetoma, od katerih ima snovnost enega predmeta lastnost, ki primarno in nujno ne pripada tej snovnosti, ampak je nerazdružno povezana s snovnosjo določenega drugega predmeta (Gomperz). Behavioristična opredelitev določa pomen s stališča jezikovnega ali izvenjezikovnega dražljaja ter odgovora nanj, L. Wittgenstein pa pravi: »Pomen besede je njena raba v jeziku.«³ Nobena od teh in podobnih opredelitev ne ostaja brez težav, npr. kako ugotoviti, kaj ima človek ob besedi dejansko v zavesti; kaj je pravzaprav predmet besede: objektivni predmet, subjektivni koncept predmeta? Vsaka definicija je posledica delovnega in miselnega ozadja, pa tudi določilo nadaljnje raziskovalne metode in smeri. Ob spominu na Fillmorevo »jezikovno« opredelitev pomena⁴ naj poskusim s stališča slovarstva opredeliti pomen takole: pomen pomenke je tisto, kar morem kot uporabnik jezika izraziti z besedo, besedno zvezo, povedjo, ki je glede na odnosnik oz. videnje odnosnika v največji meri enaka razlagani pomenki, vendar besedno, glasovno (fonemsko) z njo ni isto. Pomen pomenke x je izrazljiv s slovarsko formulo $px = pa/pf/ppo$, pri čemer p pomeni pomen, x neznano pomenko, a znano pomenko, f frazo in po poved. Posamezni znaki z desne strani postanejo x, kadar pridejo na levo stran enačbe. Zato morajo biti a, f in po na desni strani enačbe – da je po-

³ Definicije navedene po J. Knobloch, Sprachwissenschaftliches Wörterbuch, 4, 254–293.

⁴ Ch. J. Fillmore in D. T. Langendven, Studies in Linguistic Semantics, 1971, 273–274.

menoslovna enačba pravilna – izbrani tako, da se pri razlagi, opisu njihovega pomena ne uporabi pomenka, katero sami razlagajo. V takem primeru pride namreč do ozko zaprtega kroga, v katerem pomen razlagane pomenke x ostaja nepojasnen.

B. Urbančič je v JiS 1964, 47 menil, da so besede z več pomeni (torej z več pomenkami) nekako defektne, saj pri njih možnost nejasnosti nikakor ni izključena. Po njegovem bi bilo idealno, ko bi vsaka beseda bila istovetna z eno pomenko. Visoko stopnjo take vzporednosti res skušajo doseči nekateri umetni jeziki, npr. jezik logike, matematike, računalništva, znanosti sploh – vendar skriva želja, da bi tako popolnost dosegel tudi človekov naravni jezik, dve funkcionalistični napaki. Človeški jezik je namreč kljub svoji »defektnosti« sposoben izraziti veliko bolj komplicirane in številnejše odnose, v katere stopa jezikovni uporabnik, obenem pa jih človek izraža ob veliko manjši porabi umske energije. Vzrok te prednosti je prav načelna večpomenčnost besed, kajti vse pomenke so navadno v svoji besedi logično in sistemsko medseboj povezane. Pa še več: pomenke so logično hierarhično (vsebovalno) povezane tudi v okviru posameznih besednih vrst, po načelih, ki jih odkriva besedotvorno pomenoslovje, pa so povezane tudi pomenke različnih besednih vrst. Seveda so tudi pomenke same v sebi logično sestavljene. Naj trditve nekoliko ponazorim.

Pomenke besede hrbet so medsebojno urejene glede na skupno sestavino, ki se more opisati kot del česa zadaj ali zgoraj. Poljubnostni česa pa se členi po naslednjih načelih:

(a) telo bitja

(b) telo predmeta

(a) se logično deli na: (a1), ki predstavlja prvo pomenko, (a2) je prostorsko povezan z (a1), predstavlja pa ga 2. pomenka, (a3) je ploskovno povezan z (a1), predstavlja pa ga 3. pomenka. Pri (a2) gre za pomensko oženje, pri (a3) pa za pomensko širjenje istega, tj. prostorskega načela. (a4) v pregledu pomenk ni bil predstavljen, temelji pa na načelu podobnosti glede na položaj, le da se nanaša na drug del telesa (primer: hrbet roke). V Sskj 1970 je naveden med primeri (b). 5. pomenka še izhaja iz skupine (a), vendar je česa razširjeno na bitje in predstavljeno iz ednine v neednino, zaradi česar bi to pomenko morali označiti kot (A). Skupina (b) pa se logično deli na: (b1), ki ohranja od osnovnih, skupnih pomenskih sestavin samo element »zadaj« – primer zanj je 4. pomenka – in (b2), ki ohranja sestavino »zgoraj«, primer zanj pa je 7. pomenka. 6. pomenka seveda predstavlja varianto k (b1), temelji pa na terminološkem oz. ekstenzionalnem oženju.

Povezanost pomenk besede hrbet zagotavljajo torej skupne pomenske sestavine ter načela razlikovanja živega od neživega, dela od celote, edninskega od needninskega ter ožjega od širšega. Poleg te notranje, idejne povezanosti imajo vse pomenke tudi zunanjo, oblikovno-snovno vez: vse so sestavljene iz istega niza fonemov. In povrh vsega uporabniku sploh ni potrebno, da se vseh teh pomenčnih načel izrecno zaveda, temveč mora poznati samo pravilnost ali nepravilnost, ustreznost oz. neustreznost rabe besede. To pa ugotavlja ob posledicah, ki jih raba besede povzroča.

Kadar se zgodi, da pomenke v eni besedni obliki niso dovolj vidno, dovolj logično med seboj povezane, tedaj beseda razpade na dve ali več enakozvočnic. Npr. pomenka konec s pomenom: del, najbolj oddaljen od izhodišča, in vse logične izpeljave iz nje – ter glasovno enaka pomenka konec, kateri je sopomenka nit, predstavljata dve različni besedi, dve enakozvočnici, ker med njunimi pomenskimi sestavinami ni dovolj pomenske povezanosti. Teoretično odprto je razmerje med pomenkama: to dekle ima lepo *postavo*: kršiti božje *postave*. Med pomenkama, od katerih prva pripada skupini predmetov, druga pa pojmovnemu svetu, sicer obstajajo logične in morfemske zveze, vendar sta v Sskj 1979 predstavljeni kot enakozvočnici. Glagola *postaviti* prometni znak: postaviti zakone pa sta se-

veda prikazana kot pomenki iste besede. Skupna pomenska vez obeh glagolskih pomenk je poleg splošnejšega »narediti« predvsem namen dejanja, ločujeta pa se glede na skladenjska predmeta: prvi je konkreten, drugi pa abstrakten. Beseda postava je besedotvorno glagolnik besede postaviti, vendar je svoj oblikovno glagolniški pomen (če ga je kdaj imela) prepustila besedi postavitev, uresničila pa je pomen za glagolnike zelo značilnega pomenskega premika z dejanja na predmet, ki je v zvezi z dejanjem oz. ki je rezultat dejanja.

Kot je bilo že zapisano, pomenke niso urejene samo znotraj svojih oblik, namreč besed, temveč so logično trdno in jasno povezane tudi navzven, in sicer v okviru določene besedne vrste, zaradi povezav v okviru besednih (pravzaprav bi bilo bolje reči besedotvornih ali morfemskih) družin pa tudi v različnih vrstah, torej v vsem besedju. Beseda, ki bi bila v besedju popolnoma osamljena, brez pomenskih zvez z drugimi besedami, bi v trenutku, ko bi postala logično možna, tudi izginila, saj nihče od uporabnikov ne bi vedel kaj početi z njo (če bi sploh vedel, da je beseda).

Naj ponazorim samo splezanost samostalniških besed s hierarhičnimi odnosi njihovih prvih pomenk, prvih zato, ker so najlažje določljive. Samostalniki predstavljajo po verjetnostni statistiki S. Suhadolnika v SR 1974, 36–37 60 % celotnega gradiva Sskj 1970 in skoraj enako tudi Pleteršnika 1894–1895, obenem pa so v svoji urejenosti najbolj hitro pregledni. Mislimo si neurejeno množico samostalnikov s poljubno velikim številom elementov in jih skušajmo glede na prvo pomenko logično razporediti v pomensko sorodne skupine,⁵ in sicer tako, da bodo vse skupine med seboj povezane, najmanjša skupina pa bo skupina z enim elementom. V XVI. Ssjlk 1980, 40–41 je nakazano, po kakšni poti se pride do načel za delitev, zato naj tu prikažem samo končni rezultat postopka. Mislimo si ravno črto, nad katero so neurejeno zbrane vse samostalniške prve pomenke, ki jih bomo ločevali zmeraj na dve pomensko nasprotni skupini, kar ponazarjajo povešene dvokrake veje. Na levi veji bodo zbrani vsi samostalniki, katerih pomenski predmet je konkreten, čitno zaznaven, npr. oče, drevo, mačka, sekira, mleko . . . , na desni veji pa so zbrani vsi nekonkretni samostalniki, npr. ura, soba, dejstvo, posledica, hrabrost . . . Skupino konkretnega bomo spet delili na dve veji: oče, mačka, drevo . . . sestavljajo skupino živega, sekira, mleko . . . pa skupino neživega. Skupina živega se dalje deli na skupino rastline in skupino nerastline, te pa na skupino živali in skupino človek. V zoologiji in botaniki so natančne sistemske delitve živali in rastlin, v vsakdanji jezikovni rabi pa rastline npr. delimo na drevesa, trave, rože, plevele, kulturne rastline . . . , ki se seveda spet delijo na manjše pomenske skupine, dokler se ne ustavimo – ustavitev narekujejo potrebe ali naša volja – pri skupini z enim členom. Podobno je pri abstraktnih samostalnikih, kar pa ne bom podrobneje razvijal, ampak naj kar ponazorim skupine samostalniških prvih pomenk z naslednjim vejevjem: (Glej sliko na naslednji strani!)

Pomenčno vejevje, ki ga je zlasti na desni strani možno razvijati v več različicah, pikčasti kraki pa ponazarjajo nadaljnje delitve – ni pomembno samo zaradi prikazovanja razmerja med pomenkami, temveč je bistveno za določanje pomena pomenk samih. Po slovarskem pojmovanju pomena je pomen desna stran pomenske enačbe, sestavljen iz niza pomenk, ki imajo drugačen fonemski sestav, so pa glede na odnosnik enake levi strani enačbe. Jedrni del razlagalnega niza je navadno eno ali več vej višje od veje, na kateri se nahaja razlagana pomenka. Npr. pomenka jurček z rabo nabirati jurčke je slovarsko sistemizirana z jedrno nadpomensko goba, dopolnilne pomenske sestavine pa so: užitnost, klobuk rjave barve itd. Goba se seveda nahaja pod rastlina, užitnost in barva pod lastnost, klobuk pa pod del (= – več kot eno) in oblika (lastnost). Torej so tudi dopolnilne pomenske sestavine določene sistemske, in sicer z vidiki. Pri jurčku se aktualizira vidik koristnosti (ali rečeno splošneje: lastnostni vidik) in vidik dela. Vidiki so abstraktni, zato so v vejevju pri-

⁵ Prim. F. Novak, Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja, XI. Ssjlk 1975, 37–48, ter njegov rokopis osmih radijskih predavanj 1974–1975 o pomenih pri samostalnikih.

kazani na desni strani. Možna in sploh najpogostejša je kombinacija različnih vidikov, npr. pomenka sosed je pomensko določena z vidika odnosa do druge osebe glede na odnos v prostoru. Sistemski obrazec, ki kaže, katere jedrne sestavine in kateri vidiki so možni in pogosti pri poimenovanju poljubne rastline, je opisan v XVI. Ssjlk 1980, 45–46. V bistvu enake strukturne zakonitosti veljajo tudi za druge pomenske skupine pomenk s konkretnim odnosnikom, kar je prikazano v še neobjavljenem referatu z beograjskega posvetovanja o besedoslovju in slovarstvu, 1980.

Glede sistemov povezanosti besed oz. pomenk različnih besednih vrst naj opozorim na teoretično zelo zanimiv članek J. Toporišiča v JiS 1980, 201 in dalje, v katerem se dokazuje misel, da so besedne vrste samo funkcijsko-skladenjske oblike nečesa pomenske istega. Tako sistematizacijo je treba povezati s sistematizacijo v okviru pomenske družine ter v okviru pomenskega oz. pojmovnega polja, pa bi se, upam, pokazal sistem povezanosti besedja sploh.

Pomenoslovje kot ena od vej jezikoslovja seveda ni pomembno samo za slovarstvo, temveč za vsa področja jezikovne rabe, med drugimi tudi za učenje jezika. Kako tedaj prikazujejo pomenoslovje jezikovni učbeniki slovenščine od 5. do 12. leta šolanja? Upošteval sem učbenika M. Jalnove Spoznavajmo slovenski jezik 5/1965 in 6/1966; učbenika F. Žagarja Naš jezik 7/2 1978 in 8/1978 ter štiri učbenike J. Toporišiča Skj 1/3 1971, 2/1966, 3/1967 in 4/1970. Upoštevana je seveda tudi Toporišičeva Ss 1976.

Ker so šolski slovnikařji navadno močno odvisni od znanstvenih slovníc, naj začnem pri Toporišiču. V šolsko učenost prinaša pomenske sestavine besed in (tradicionalne) tipe pomenskih premikov, obsežno in pregledno besedotvorno pomenoslovje ter pomenoslovno stilistiko. Teme so urejene sistemsko in tudi izrazje s področja pomenoslovja je urejeno, jasno določeno, poslovenjeno. Povsod je uveljavljeno načelo sočasnosti. Praktično pomenoslovje se kaže v Skj pri interpretaciji zgodovinskih in leposlovnih besedil ter pri vajah.

Vaje obsegajo besedno, pa tudi besedotvorno, oblikoslovno in stilno pomenoslovje. Uporabljene so predvsem naslednje metode: 1. opiši pomen besede 2. opiši razliko med pomenskimi dvojicami oz. skupinami 3. pomensko povezovanje besed 4. pokaži predmet, ki ga beseda pomeni 5. zamenjaj besede s sopomenkami 6. poišči protipomenke 7. razvezovanje besed 8. poišči nadpomenko 9. poimenuj vrste določenega predmeta. V vajah je zajeta večina pomenskih skupin predmetnega sveta, abstraktnih samostalniških skupin ter glagolskih skupin pa je zelo malo.

Žagarjevi učbeniki hočejo povedati malo, toda vsebinsko in metodično skrbno premišljeno. Teorija jedrnato podaja nekaj bistvenih pomenoslovnih izrazov, učenci pa tudi zvejo, da ni pomen vezan samo na besede, ampak tudi na oblikoslovje (pomeni sedanjika, samostalniških sklonov itd., kar ima seveda že Toporišič. Pomenoslovne vaje so pogoste zlasti s področja oblikoslovnega (pomeni glagolskih oblik, števnih izrazov, pridevnih stopenj), stilnega (pogovorno, žargonsko, ekspresivno, narečno) in besedotvornega pomenoslovja, nakazan pa je tudi pojem širjenja in oženja pomena ter pomenske skupine.

Da pri Jalnovi pomenoslovne teorije ni, je s pedagoškega stališča morda opravičljivo, nikakor pa ni sprejemljivo s systemskega, saj sta oblikoslovna in skladdenjska teorija močno razvite. Pač pa ima Jalnova najbogatejše gradivo za vaje iz pomenoslovja, besedotvorja, razlaganja pomenov, popisovanja predmetov itd. Žal si prav zaradi velikega števila primerov zaokrožene in urejene predstave o pomenoslovju učenec, najbrž pa tudi učitelj, ne more ustvariti. Pomenoslovno izrazje je sicer pogosto, toda vrstno zelo ozko (pregovori, rekla, primere), deloma tudi slabo sistematizirano, npr. postaviti se na lastne noge se imenuje kar izraz.

Naloga piscev učbenikov je, da podajo snov točno, enostavno in praktično uporabno. Pomenoslovne vaje bi morale biti raznovrstne in povezano prisotne v vseh knjigah. Z združitvijo najboljših lastnosti vseh treh avtorjev navedenih šolskih slovníc – in morda še s kakšnimi dopolnitvami – bi moglo tudi pomenoslovje doseči kakovostno raven ostalih slovnícnihih področij.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

JEZIKOVNI UČBENIK IN NJEGOVA UPORABA PRI POUKU

Učbenik je knjiga, ki jo učenec vsak dan uporablja pri svojem izobraževanju. Seveda ta knjiga ne izključuje rabe drugih knjig, ampak nasprotno, učence celo uvaja in usmerja v svet knjig in na opazovanje življenja okrog sebe. Izbor učne snovi je pri nas predpisan z učnim načrtom. Način podajanja mora biti takšen, da ustreza stanju v znanosti in razvojni stopnji učencev, katerim je učbenik namenjen. To je pri jezikovnem učbeniku še posebno težko združljivo. Pri mnogih učnih predmetih srečno izbrani vzorci, npr. sinica kot predstavnica ptic, ponazarjajo še druge primerke, okrnjevanje slovnícne sistematike, npr. izpustitev pridevniške besede, povedkovega prilastka, pa hitro pripelje do plitvega razumevanja funkcioniranja jezika. Po drugi strani pa je znano, da se učenci upirajo učnju obsežne in abstraktne učne snovi.

Pri koncipiranju učbenikov sta dve smeri: starejša in mlajša. V starejši šoli je učbenik predvsem podal učno snov. Dolžnost učencev pa je bila, da se je po znanem reku *Repetitio est mater studiorum* naučijo. V današnji šoli učbenik prevzema poleg snovne konkretizacije tudi didaktično funkcijo. Sodoben učbenik sam navaja učence na različne fizične in psihične aktivnosti. Osvajanje učne snovi poteka v smislu življenjske izkušnje, da samo tisto znanje, ki se zares uporablja, ostaja v zavesti, medtem ko se neuporabljano pozablja.

Izraz jezikovna vadnica predpostavlja knjigo z obrazložitvijo učne snovi in vadbenim delom, torej je to nekakšen sintetičen ali integriran učbenik. Poleg koncepta integrirane vadnice se pojavlja tudi koncept diferenciranega učbenika ali multimedialnega kompleta, ki vsebuje učbenik s strokovnimi informacijami, delovni zvezek, zbirko vaj, priložnik za učitelja, prosojnice, kasete in morda še kaj. Sedaj imamo na Slovenskem jezikovne učbenike prvega tipa, pa tudi že celotnih učnih kompletov.

Pri pedagogih, ki imajo oči uprte v bodočnost, se kažejo težnje, da bi se šolstvo dvignilo od obrtništva na raven izobraževalne tehnologije, pri tem je sodobno zasnovan učbenik nižja stopnja te tehnologije, kompjuterizacija pouka pa njeni najvišji dosežki. Po tej viziji se bodo pedagoški delavci sčasoma razslojili na visoke strokovnjake, ki se ukvarjajo z izdelovanjem učnih pripomočkov in sredstev, in nižje strokovnjake, ki pri učencih ugotavljajo stopnjo znanja in izdajajo spričevala o tem. Po mojem mnenju je močno vprašljivo, če bo res kdaj prišlo do tega. Končno bi že iznajdba tiska lahko ogrozila položaj učitelja, pa ga v resnici ni niti malo omajala, ampak celo okreplila.